

DIEÐÁTGO MII PARKINSON LEA?
NORGGA PARKINSONLIHTTU

Norges Parkinsonforbund

DIEÐÁTGO MII PARKINSON LEA?

Dán gihppagis leat čuovvovaš guovtti gihppagiin oasit:

- «Kjenner du Parkinson?», utgitt av Norges Parkinsonforbund. Girjji lea Norgga Parkinsonlihttu almmuhan dárogillii.
- «Parkinsons sykdom, behandling og samarbeid», skrevet av Michaela Gjerstad, PhD, nevrologisk avdeling, Stavanger Universitetssykehus og utgitt av Norges Parkinsonforbund. Dán dárogielgirjji mii lea Parkinsondávdda, dálkuma ja ovttasdoaibma birra, lea Michaela Gjerstad čállán, geas lea PhD, ja bargá nevrologálaš ossodagas, Stavanger Universitehta buohcveisiesus. Dánge girjji lea Norgga Parkinsonlihttu almmuhan.

Mii giit doaktára Ingvá Máijá Sárá, doavttir spesialiseremis, Davvi-Norgga Universitehtabuohcveisiesus Romssas sámás jorgaleamis.

Mii giit maiddái Elle Márjá Heatta-Speicher Eikeliklinikhkas Bærumas ja parkinsonbuohccedivšára Davvi-Norgga Universitehtabuohcveisiesus Romssas ovttasbarggus heivehit dárogielačállosa sámegieljorgaleami vuoddun.

Vi vil takke lege under spesialisering Ingvá Máijá Sárá ved Universitetssykehuset i Nord-Norge, Tromsø for oversetting til nordsamisk. Vi vil også takke Elle Márjá Heatta-Speicher ved Eikeliklinikken i Bærum og parkinsonsykepleier ved Universitetssykehuset i Nord-Norge, Tromsø, for samarbeid i forbindelse med tilpasning av den norsks teksten som grunnlag for samisk oversetting.

OVDASÁNIT

Juohke jagi diagnosiserejit parkinsonismma mihtilmas dávdamearkkaid 600-1000 olbmos Norggas. Dát buozalmasvuhta rievda eallindili, ja fáhtehallan olmmoš ferte dávjibut doalahit oktavuoða dearvvašvuodabálvalusaiguin. Du iežat gealbu čielggadit iežat dilálašvuoda váikkuha dása ahte dákkodeaddji doavttir ja eará dearvvašvuodabarggit sáhttet fállat buori čuovvoleami ja rivttes divšsu. Parkinsondávdda ektui lea mávssolaš ahte dus alddis lea diehtu diagnosa birra ja dovddat dán dávdda dákkodeami vuodđojurdagiid.

Dávdadili áddejupmi, boahttevaš hástalusaid diehtu ja buorre gulahallan lea eaktun buori ovttasbargui gaskal doaktára ja buohcci. Doaktáris lea dávjá unnán áigi juohke buohccái, ja vai oaččut eanemus ávkki doaktára ráđđadallamis, de lea hui deatalaš ahte sihke don ja du oapmahaš leahppi ovdalgihtii burest ráhkkanan.

Norgga Parkinsonlihttu/Norges Parkinsonforbund lea válbmen dán gihppaga buoridit áddejumi manin doavttir vállje dih to dákkodeami ja maiddái nannet gulahallama gaskal divšohasa ja doaktára. Máhttu dávdda ja dálkunvuodđojurdagiid birra dagaha du buorebut sáhttít oassádallat doaktára ja dearvvašvuodabarggiid ovttasbargus vai dálkkodanvuogit leat buoremusat heivehuvvon dutnje ja váttuide maid dávda dagaha.

Sávan lihku ovttasbargui!

Ustitlaš dearvvuođaiguin Magne Wang Fredriksen, Norgga Parkinsonlihtu váldočálli

SISDOALLU

Parkinsondávda	4
– Mii dáhpáhuvvá vuoigŋašiin?	4
– Dađistaga dávdalávdan	4
Parkinson plussa	5
Dálkkodeapmi	5
– Dálkkodeami vuodđojurdagat	5
– Eahpe-dálkkaslaš dikšu	5
– Dálkkaslaš dikšu	5
– Dálkkasdikšu ja dálkkasmearrelasiheapmi	
Compliance (Buhcciid dálkkasváldima doahttaleapmi)	8
Mo buoridit gulahallama gaskal dearvvašvuodđabargiid ja buohcci?	8
– Divššohasa dahkamušat	9
– Doaktára dahkamušat	10
– Oapmahaččaid dahkamušat	10
Norgga Parkinsonlihttu	12

Birgen

Norgga Parkinsonlihtu almmuheapmi
Hábmen ja buvttadeapmi: Sax Media & Design as
Deaddilanlohkku:
ISBN: 978-82-93032-28-1

PARKINSONDÁVDA

Parkinsondávda lea dakkár dávda mii falleha nearvavuogágada ja lea gaskal 100 ja 150 olbmös juohke 100 000 ássis. Dávdda sáhttet eallilan olbmot oažžut, ja dat fuomášuvvo dávjijimusat go olmmoš lea 55-jahkásaš. Parkinsondávda lea bisti dávda mii lávdá ja vearrána dađistaga. Ii varraiskkus iige suojugovva sáhte duođastit diagnosa, baicca geavahuvvojít dávja eastadit eará dávddaid. Lea nevrologa dahje doavttir gii sáhttá mearridit Parkinsondávda diagnosa, iskkadettiin ja dárkkodettiin leatgo dus parkinsonismma mihtimas dávdamearkkat.

Dávddatmearkka maid doavttir dárku, leat motorikhalaš syndroma. Dan gohčodat parkinsonisman. Parkinsondávda parkinsonismma oktavuođas meroštallet leatgo unnimusat guokte dán čuovvovaš kardinálamearkkain (klasikhalaš dovdomearkkain) olbmos:

- Lotkestremor (doarggisteapmi) – lotkesdilis doarggisteapmi
- Rigiditehta (doaŋgun)– gáŋggestuvvan ja gággadis láđdasat passiivvalaš lihkadeamis
- Akinesi;bradykinesi (manuhisvuhta) – njozes lihkastagat, váttis lihkadišgoahtit, lihkadettiin fáhkka bisáná

Muhtumat čujuhit maiddái rumašguottu (posturála) rievademiide, ahte fárda rievđá, olmmoš guvrrada, vázzá guoggarassii ja oaivi ovddasguvlui guokkil ja dađistaga šaddagoahtá váttis bisohallat julggiid alde.

Dása lassin sáhttet čuožžilit eahpe-motorikhalaš váttut, nugo mielladorvvohisvuhta, nagirkeahtesvuhta, šlundivuohta ja gužjan- ja cissanváttut. Dákkár eahpe-motorikhalaš dávdamearkkat eai dárbbas leat buohkaide váddun.

Mii dáhpáhuvvá vuoiŋjamašain?

Okta dain máŋggaid vuoiŋjamašdoaimmain lea bálddalastit ja gozihit rupmaša lihkastagaid. Dát proseassat dáhpáhuvvet moalkás ovttasbarggu bokte gaskal máŋga govahállanávdnasa (transihtarávdnasa), vuoiŋjamašguovddáža ja dáid ovttastusaid bokte. Vai guovddážat galget nagodit sirdit rivttes govahallamiid guhtet guoibmásat, de ferte earret eará dopamiidnaávnas leat dássedeattus. Dát govahallanávnas lea nearvavuogágadas guovddážis. Dađistaga go dávda lávdá, de hedjona vuoiŋjamašaid veajdu vurket dopamiinna ja dávjibut eanet dopamiidnabuvttadeaddji seallat jávket. Parkinsondávda motorikhalaš dávdamearkkat ilbmet easkka go bures 60-80 % dopamiidnabuhtadeaddji nearvaseallain leat jávkan.

Parkinsondávda dagaha ahte vuoiŋjamaša nearvaseallat biliduvvojít áiggi mielde, muhto liikká eai dieđe mii dat lea mii dávdda dagaha. Parkinsondávda sáhttá čilget Braaka cealkkavuođu (hypotesa) vuodul (Braak et al. 2000), man vuolggasadji lea ahte dávda álgá vuoiŋjamašmáddagis, leavvá dasto guovddáš vuoiŋjamašbeliide, gos dagaha parkinsonismma dávdamearkkaid mat manjelis levvet vuoiŋjamašgárrái, nu gohčoduvvon cortexii. Dávdalávdan rievddadaddá olbmos olbmui, buohccis buohccái, ja dávdamearkkat leat danne maiddái juohkehažžii sierraláganat.

Dađistaga dávdalávdan

Dávda bohciida dávjá mainneheames dávdamearkkain mat dađistaga rivdet áiggi mielde. Man johtilit dávda lávdá ja makkár dávdamearkkat bohciidit, lea erohus olbmos olbmui. Muhtumat eai báļjo vuohte váttuid dávdda geažil, ja sis lea dálkasiid veagas buorre doaibmadássi eallinagi. Earáin fas leat ollu dávdamearkka mat dagahit mealgadaš doaibmadási hedjoneami. Vearrás Parkinsondávda lávdan dagaha dávjá ahte jagiid mielde dárbbasha earáin veahki árgabeaivvi dahkamušaid birgehit. Olbmot geain lea Parkinsondávda, ellet sullii seamma guhká go dearvvas ovttahkásacčat. Jagiid mielde rievddadallet dávdamearkkat beaivvi mielde, vaikko dálkkasgeavaheapmi lea seamma go ovdalis. Sivvan dása lea go vuoiŋjamašat hedjonit ja dálkasiid váikkahuus láivu.

PARKINSONPLUSSA

Parkinsonplussa (eahpedábálaš Parkinson) lea sullii 20% buot parkinsonismma dilálašvuodain. Parkinsonplussa lea oktasašdoaba máingga diagnosas mat dávdavearránan álggus sulastahttet Parkinsondávdda, muho mii dadistaga rievídá earáláganin. Olbmuin geain leat gávnahan leat Parkinsonplussa dávda, leat dávjá árabut agis ožzon Parkinsondávdda diagnosa. Dábáleamos Parkinsonplussa molssat leat MSA (Multipel System Atrofi), PSP (Progressiv Supranukleær Parese), CBD (Cortio Basal Degeneratio) ja DLB (Dementia with Lewy Bodies).

Parkinsonplussa sierrana Parkinsondávddas go dat eahpe-motorikhalaš dávdamearkkat vuhttojit dávddalávdamis árabut ja leat eanet albmahuhti go motorikhalaš dávdamearkkain. Dávda vuht-togoahdá dávjá oktanaga goappašiid beale rupmaša. Dasa lassin fuomáša ahte levodopa ja dopaminlágan dálkasat dávjá doibmet heittogit.

DÁLKKODEAPMI

Parkinsondávda lea buoritmeahttun, iige dávdii ávkkut dálkkodeaddji dikšun. Parkinsondávdda dálkasat leat eanaš dušše dávdamearkkaidváidudeapmái. Leat guokte eaŋkil dálkkaspreparáhta maid navdet guozahit dávdda, muho dain ávdnasiin eai leat čielga váikkuhusduoðastusat.

Daði mielde go dávda lávdá, daði unnit leat seallalogut mat sahtáshedje ávkkástallat dan dopamiinna maid leat dálkkashámis ožzon. Vaikko dát lea dát buoremus dikšu maid sahtát oažžut, de liikká lassánit dávdamearkkat, ja “terapevtalaš glássa” (erohus gaskal unnimus váikkuheaddji dálkkasmearri ja váralaš liigeváikkusuaid mearri), gárzu. Dát mearkkaša ahte dálkasa terapevtalaš mearri, dat erohus mii lea váikkuheaddji dálkkasmeari siskkobéalde ja badjelmearalaš dálkkasmeari ja liigeváikkusuaid váralaš bealli, stuorru. Dan geažil lea maiddái stuorát várra ahte divššohas vásaha liigeváikkusuaid.

Dálkkodeami vuodðojurdagat

Go dávdamearkkat hedjonahttet eallinárvvu ja árgabeaivvi doaibmama, de evttoha doavttir álgghahit dálkkaslaš dikšuma. Dikšuma vuodðoulbmila áigumuš lea lágidit dálkasiid meari dan láhkai ahte váikkuha dássedit birranbeaivve, liigeváikkusuaid haga ja doaivagiin ahte divššohas birge buorebut árgabeaivvis. Dát gáibida dássedis ja jámma dálkkasgeavaheami. Dušše loasttar ja seaillustablehtat (depota-/kapseltablehtat) leat guhkesáiggeváikkuheaddji, ja eanaš dálkasat Parkinsondávdamemarkkaid váiudeamis ferte divššohas njiellat mángii beaivvis.

Eahpe-dálkkaslaš dikšu

Eahpe-dálkkaslaš dikšu, ovdamarkka dihtii dábalaš lihkadeapmi, fysioterapiija dahje logopedaveahkki, ii dáidde hehttet dávdda vearráneami. Dattetge soaitá eahpe-dálkkaslaš dikšu veahkehit divššohasa šaddat eanet dihtomielalaš hállan- ja lihkadanhástalusaid ektui, ja dan bokte nákcegoahit eanet ja dávjibut lihkadir, fidnet buoret veaju ja soaitá maiddái hehttet soasiálalaš oktavuoda.

Dálkkaslaš dikšu

Ulbillaš dálkkaslaš Parkinsondávdda divššu álggahettiin geavahuvvojít dálkasat mat gullet levodopa dahje dopamiidnaagonisttaid (agonista lea dálkkas mii čatnasa vuostáiváldii ja veahkeha doaibmama) searvái dikšovuoððoávnnsasin.

Levodopa rievídá dopamiidnan vuoignjašiin ja doaibmá lunddolaš dopamiidnan rupmašis. Dat čatnasa buot vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda (-vuostáiváldii) vuoignjašiin.

Dopamiidnaagonisttat ádestallet lunndolaš dopamiidnaávdnasa mii buvttaduvvo vuoignjašiin.

Dat čatnasit dihto vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda vuoignjašiin.

Levodopa rievdá dopamiidnan vuoignjašiin ja lea beaktileamos dálkkasávnas parkinsondávdamearkkaid vuostá. Go dán dálkasa geavahišgoahtá, de dát váikkuha johtilit buorren láhkai. Go dopamiidna čatnasa buot vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda vuoignjašiin, de leat dutkit fuomášan ahte mágga lagi levodopa geavaheapmi soaitá váibadit vuostáiváldi reseptoriid. Áiggi mielde hedjona dávdamearkageahpedeaddji doaibma, ja dát bealli dagaha stuorát vára liigeváikkahuhusaid lávdama. Danne dálkkodit nuorra olbmuid geain lea Parkinson čatnašeaddji agonisttaiguin. Vuorrasut olbmot geat leat badjel 70 lagi, sii dieðusge ellet oanehat áiggi dávddain, ja sin ektui ii leat dárpu dálkunálggahettiin seammaláhkai váruhit go nuorabuid. Danin sáhttet vuorrasut olbmot geavahišgoahtit levodopa jo álgodivšsus. Go dávdamearkkat lásket ja beaivválaš dilálašvuhta rievddadallá dávjibut, de ferte lasihit dálkkasmeari ja dálkkasa ferte maiddái dávjibut váldit. Mággi addet vuorrasut olbmuide čatnašeaddji dopamiidnaagonistta ja nuoraide fas levodopa.

Dálkasat main lea levodopa

- Sinemet, Sinemet depot, Sinemet depot mite
- Madopar, Madopar solubile, Madopar depot
- Stalevo (lotnolasdálkkas mii maiddái sistisdoallá dálkasa Comtess).
- Duodopa (golgi levodopadálkun man addet vearrás Parkinsondávdda oktavuoðas).

Dábáleamos liigeváikkahuhusat go váldá levodopa

- Váimbogákkahat ja vuovssiheapmi. Dávjá ávkkuha borrat ovdamearkka dihtii bealle banána dálkkasa válddedettiin.
- Soaitáhis lihkastagat. Dáid sáhttá muhtun muddui stivret dálkkasgeavaheami unnidettiin.
- Varradeaddonjiedjan, man maiddái gohčodit ortostahtálaš hypotenšuvdnan (vuollelis varradeaddu čuoččadettiin). Varradeattu sáhttá njeaidit go divššohaš oažžu doarvái juhkamuša ja sáltti, ja go várrogasat čuoččasta ovdalgo lihkadišgoahtá.
- Luhčadávda dahje obbondávda (obstipašuvdna).
- Njálbmegoikan, guhkit áiggi levodopa geavaheamis.
- Hällusinašuvnnat. Daid sáhttá dávjá váidudit dálkkasunnideami bokte.

Dopamiidnaagonisttat mat leat oastinláhkai

- Sifrol
- Requip, Requip depot
- Neuroloasttar
- Apomorfin, golgi dálkkas man addet dálkkasnáluin dahje infušuvnnain (varrasutnii náluin dahje šláŋggain) go Parkinsondávda lea guhkás lávdan.
- Cabaser, geavahuvvo dál hárve vejolaš liigeváikkahuhusaid geažil.

Dál leat vuovdimassii muhtun ráje synonymadálkasiid sadjái. Dán leat eará namahusat, eará lágan hápmi ja dán leat eará veahkeávdnasat, muhto dán leat dat seamma váikkuheaddji ávdnasat. Apotehka lea geatnegatton fállat dutnje dákkár synonymadálkasiid jos dat leat buoret servodatekonomalačat. Jos vásihat eará váikkahuha, liigeváikkahuha dahje dutnje lea váttisvuohtan synonymadálkasiid geavahit, de sáhttá nevrologa čállit reseptii (dálkkasrávvagii) ahte it hálit synonymadálkasiid.

Dábáleamos liigeváikkahuhusat go válddát agonisttaid

- Váimbogákkahat ja vuovssiheapmi. Sáhtat eastadit dainna lágiin ahte borat ovdamearkka dihtii keavssa dálkassa válddedettiin.
- Giedat sáhpodit go dálkasiin álggát.
- Bohtanan juolggit (edema) lea dábálaš liigeváikkahuhus go lasihishišgoađát dálkasiid. Dávjá dát váddu jávká go rumaš hárjána dálkasii. Jos boaskebohtaneamit bistet, de galggat váldit oktavuoða doaktáriin.

- Varradeattunjiedjan go čuoččastat velohalladettiin dahje čohkodettiin, maiddái gohčoduvvon ortostatálaš hypotenšuvdnan.
- Hallusinašuvnnat. Dávjá dát váidot jos rievda dálkkasmeari dahje molsu dálkasa ja muhtun oktavuodain dálkkodišgohtet eará dálkkasbuktagiin.
- Váilevaš impulsadárkkisteapmi, dego speallanváttisvuhta, oastinráddástuvvan (-manija) ja eahpekritihkalaš seksuálalaš láhtten. Hárvenaš dáhpáhus. Sakka giksin alccis ja earáide birrasis.
- Eanet váibasat, erenoamážit dálkkasiid lasihettiin.

Eanaš dálkuma liigeváikkahuhsat levodopain dahje agonisttain vásihit olbmot dálkkasmeari lasihettiin ja áiggi badjel dát jávket go rumaš hárjána dálkasii. Muhtun liigeváikkahuhsaid sáhttá eastadir go lasiha dálkkasmeari guhkit áiggi badjel. Lea várra (riska) vásihit eanet liigeváikkahuhsaid go váldá alla dálkkasmeriid, ja go lea guhkesáiggi geavaheapmi ja alla agi oktavuodas. Jos vásihat liigeváikkahuhsaid dálkasiid geavaheamis, de váldde oktavuoða iežat nevrologain guhte sáhttá heivehit dálkkasmearát ja vejolačcat fállat eará dálkuma dahje álggahit veahkkedoainmabijuid.

Eará Parkinsondávdda dávdamearkkaid dálkasat

- COMT (Katekol-O-metyltransferase/Catechol-O-methyltransferase)—goazaheaddji Bisuha levodopa váikkuheami guhkibut. Geavahuvvo dalle go dávda rievddadallá ja go lea váttis buoremus lági mielde lihkostuvvat dušše levodopain dálkkodit. Stalevo ja maiddái sierra dálkkas, Comtess, leat lotnolasdálkasat. Dán tableahtain leat ivdneávdnasat mat báidnet gučča oránša-ruoksadin. Comtess galgá váldit oktan levodopa-dálkasiin.
- MAO-B (monoaminoxidase-B) goazaheaddji Dát leat dálkkasbuktasat mat veaháš váikkuhit parkinsonismii. Eanaš norgga nevrologat ávžžuhit dálkkodišgoahit muhtumiid dán dálkasiin go navdet dán leat muhtun muddui dávdagoazaheaddji ávki. Dálkasat mat leat oastinlhákai leat Selegilin, Eldepryl ja Azilect. Selegilin ja Elderpryl sáhttet ráddástuhttit olbmo, ja danin ii berre váldit daid eahkedis.

Jos olbmos, vaikko velá lea dálkkasdivšsus, leat soaitáhis eahpe-bissekeahthes rievddadallamat beaivvi mielde, de soaitá fertet čuohpadit oaiveskálžžu siskkobeallái, vuoinjamašgárrái, čiekjalis vuoinjamašváhkadeaddji ávdnasa (generáhtora). Dákkár čuohpadeamis bidjet elektrodaid vuoinjamašguovdázii. Elektrodat geavahit báhteriid ja dáid sáhttá buohtastahttit pacemakeriin. Maŋjá čuohpadeami fertejit eatnašat ain geavahit dálkasiid, muhto dábálaččat geahpeda dálkkasgeavaheapmi beliin. Molssaeaktu čiekjalis vuoinjamašváhkadeaddji ávdnasi, lea duodopapumpa (duodopas leat guokte dildeváikkuhanávdnasa, levodopa ja karbidopa) mii oktilaččat seasaniin fievrreda dopamiinna sáhppasii čoavjjis. Dát lea dálkunvuohki mas ferte seasaniin beassat vuovdda čađa ja divššohasas ferte álo leat rupmašiid giddejuvvon dálkkaspumpa mielde. Lea unna divššohasjovkkoš geajdda lea áigeguovdil fállat dálkuma čiekjalis vuoinjamašváhkideaddji ávdnasiin dahje duodopapumppain.

Dákkár dálkuma ferte spesialistafágabargi árvvoštallat dáhkidan dihtii nu buori go vejolaš dikšováikkahuhsa. Dákkár dikšun ii bisset dávda lávdama.

Muital nevrologii jos dus ležžet givssideaddji liigeváikkahuhsat.

Sáhtát ieš dieđihit liigeváikkahuhsaid njuolgga Stáhtá dálkkasdoaimmahahkii neahttabáikkis www.legemiddelverket.no/pasientmelding

Dálkun ja dálkkašmearri guhkit áigodagas

Go Parkinson lea guhkás lávdan, de váidu dávjá dálkuma doaibmafápmu ja váíkuheapmi. Nu ferte lasihit dálkkasmeari, ja dávjibut dálkasiid váldit, muhtumin nu dávjá go juohke nuppi diimmu dahje maiddái oažžut lassedálkasiid. Dadistaga rumaš fámohuvvá seammás go álkkit oččohallá liigeváikkahuhsaid, ovdamearkka dihtii hallusinašuvnnaid, soaitáhis eahpe-bissekeahthes rievddadallamat (hyperkinesiat) dahje varradeaddonjiedjan maŋjá dálkkasváldima.

Lassáneaddji liigeváikkusuhsaid geažil soaitá fertet unnidit dálkkodeami, vaikko dat dagahivččii dávdda vearráneami.

COMPLIANCE

(Buhcciid dálkkasváldima doahtaleapmi, latiinnas boahti sátni compliance mearkkaša ollašuhttit, doahttalit, gearggahit) Medisiinnalaččat geavahuvvo sátni compliance čilget man muddui divššohas doahtala dearvvašvuodabargiid rávvagiid. Dábalaččat geavahuvvo dajaldat go divššohas ii jeagat čuovvut rávvagiid duhtadahtti láhkai, go ii leat makkárge dahje lea váilevaš compliance (dálkkasváldima doahtaleapmi).

Dutkamat čájehit ahte doaktárat navdet compliance leat 80-95 proseantta, muhto duohtavuođas divššohasat čuvvot dušše beali rávvagiin dievvasit. Álkislaš dálkkasmearrerávvagiid ektui lea compliance sullii 67 proseantta, ja eallindábiid rievademiid neavvagiid ektui lea compliance unnun 20 prosentii. Leat dávjá máŋga siva eahpe-compliancii, ja sivat eai dárbbas álo leat divššohasa bealis.

Bealit mat dagahit heajos compliance divššohasaide geain lea Parkinsondávda

- nuorat divššohasat geat ballet
 - badjelmeare dálkkasmearreváldimis
 - liigeváikkusuain
 - ahte guhkálas dálkkasgeavaheapmi dagaha ahte dálkasat eai šat váikkut buorideapmái
- oažžumis eanet dálkasiid dahje váttes skoviid
- liigeváikkusuain
- mielladorvvohisvuodas
- divššohasat geain duođas leat váttisvuodat čuovvut eallinnjuolggadusaid dálkkonáigodagas, sis leat dávjá ollu ja alla dálkkasmearit

Eará bealit mat soitet dagahit heajos compliance

- dorvvohisvuoha
- lossamiella, fuollameahttunvuhta, nuonddasvuhta (fatigue)
- váilevaš áddejupmi dávdda ektui dahje váilevaš dávdda dohkkeheapmi
- alla ahki
- heajos muitu dahje demensa (máŋgalágan muitohuhti vuoiŋjamašdávddat)
- heajos oaidnu
- hedjonan borranmiella
- váttisvuodat rahpat dálkkaslihti
- hedjonan soddjilvuhta
- hedjonan návcacat iežas dikšut
- menddo unnán oktavuohta dearvvašvuodabargiiguin

Mo buoridit gulahallama gaskal dearvvašvuodabargiid ja buohcci?

Dat ahte áddet iežaš buozalmasa, diehtit makkár vuorddehahti váttuid dat dagaha ja buorre gulahallan lea eaktudus háhkut buori gullahallama gaskal doaktára ja divššohasa.

Doaktáris lea ráddjejuvvon áigi juohke konsultašuvdnii, seammás go lea guhkes vuordináigi oažžut ráddjállandimmu. Konsultašuvnnas leat doaktáris ja divššohasas goappásge sierralágan dahkamušat ja dárbbut. Doaktára geatnegasvuhta lea čilget diagnosa ja dávdda váikkusuhsaid, bagadit dálkunráhkkanameami ja čielggadit dálkkodeami vuorddehahti váikkuharfámu.

Divššohas soaitá oažžut hirpmahuhti ollu dieđuid ahte sutnje lea veadjemeahttun muitit buot maid doavttir bagada. Soaitá maiddái leat nu ahte divššohasas leat gažaldagat maidda ii oaččo vástádusaid konsultašuvnnadettiin dahje ahte ii dieđe vissásit mo dálkasiid galgá válđit.

Divšohasa dakhamušat

Dohkkehít

Parkinsondávdda diagnosa oaččodettiin soaitá dovdat jogo mielladorvvohisvuoda dahje biehtalit diagnosa duohtavuoda dahje dákkár diehtu dagaha ahte loažiha ballu. Dávda dagaha eallinagi čuovvoleami ja geažoágigge dálkunheiveheami. Vai gulahallan ja ovttasbargu gaskal doaktára ja divšohasa galgá lihkostuvvat, de lea deatalaš eaktu ahte divšohas miehtá ja dohkkeha diagnosa ja dávdda muhttašumi ovddosguvlui.

«Mun ledjen guhkit áigge dovdan ahte rumaš ii šat doaibman numo galggašii. Rupmaša gurutbealli ii orron jeagadeamen. Nevrologa mualtii ahte mus lei Parkinsondávda ja attii munnje dálkkasreseaptta. Go mannen uksarágigge olggos nevrologa kantuverras, de smiehtastin ahte ii han dát lean nu vearrás diehtu, mun han sahtán dainna birgehällat dálkasiid bokte. Maŋjá mun lohken Parkinsondávdda birra interneahtas. Mun smiehtastin ahte dát ii leat gal mu dávdda birra. Diagnosa lea boastut. Reseaptta nahkehin vuolimuš lodái. Vahkkut golle ja mu jurdagat jorre dan birra maid nevrologa lei dadjan. Dát diagnosa veahkehii mu áddet manin mu giehta muhtumin ii doaibman nugo ovdal. Loahpas mun mearridin. Reseapttain mannen apotehkii, ja mun njiellalin iežan vuosttas Madopar-tableahta. Das lei ávki. Dál mun lean dohkkehan diagnosa, muhto mun ain in liiko dálkasiid váldit.» - nissonolmmoš, 68 jahkásaš

Go dávjjit ferte dálkasiid váldit beaivvi mielde, de soaitá leat dárbu muittuhuvvot dálkkas-mearréágodaga, jogo bidjat diimmu dahje giehtatelefuvnna alármma čuodjat, doseahta (lihtás divssohasa namain ja dálkkasváldináigodagain) dahje sullasaš veahkkeneavvuid bokte.

Gulahallan

Divšohasa dearvvašvuodássi nevrologa ráddádallamis ii soaitte leat dat mii lea beaivvisealvves veadju, ja dat nanne man deatalaš lea čielga gulahallan gaskal divšohasa ja nevrologa. Konsultašuvnna bagadeamis doavttir heiveha dákkár dálkuma mii buoremusat ávkkuha ja vejolaš liigeváikkhuhusaid eastadeamis. Jos divšohas ii leat dálkasa váldán nugo lea šihttojuvpon, de lea dat hui mávssolaš diehtu doaktárii. Jos divšohas muhttá goas dálkasa váldá dahje rievadada dálkkasmeari, de sáhttá dat leat sivvan dása ahte dálkkás ii ávkkut, ahte liigeváikkhuhusat lassánit dahje ahte veadju rievddadallá. Buoremus dálkkodeami sáhttá dušše dalle olahit jos doaktáris leat buot dárbbašlaš diedut.

«Nevrologa attii munnje ođđa lotnolasdálkasiid. Mun dovden ahte son lei gullan maid mun mualtin, muhto ii son orron áddemin man heajos dilli mus lei. Geahččalin dan ođđa lotnolasdálkasa guokte beaivvi, muhto mu rumaš ii orron buorráneamen. Danne ieš geahččaladdangothen dálkasiid seaguhiit ja válden sihke dáid ovddeš ja ođđa dálkasiid. Loahpas njurde fámut. Muhtumin ledje mus gišvaras ja gáskvaras lihkastagat, ja nuppe háve fas rumaš ii jeagadan. Parkinsonbuohccedivšár geasa mun čuojahin, siđai mu boahit suinna háleštit beaivvi maŋjá. Son dalán árvidii maid mun ledjen dahkan, ja dáhtui mu vuiget dagu. Maŋjá go suinna ledjen háleštan, de áddejin ahte ođđa lotnolasdálkasiid ferte áiggi mielde diktit váikkuhit oaidnindihtii ávkkuheami, ja ahte lea buoremus suovvat nevrologa mearridit dálkasiid ja daid lotnolasvuoda.» - almmái, 49 jahkásaš

Vuordámušat

Dohkkehít dávdda ii dattetge mearkkaš ahte galggat dohkkehít buot maid fállet. Smiehtas baicca iežat vuordámušaid birra ja makkár dálkkodeami háliidat. Čilge iežat vuordámušaid nevrologii.

Doaktára ráddádallanáigi lea oanehaš, ja ságastallanboddu lea dađi deataleabbo.

Danne ávžžuhuvvo ahte sihke divšodeaddji spesialista ja divšohas leaba ráhkkanan burez ráddádallamii (konsultašuvdnii). Nevrologa diedusge dáhttu diehtit dálkasa váikkuhusa iešgudetge áiggiide jándoris. Máŋgasa mielas geain lea Parkinson, soaitá váttis konsultašuvnnas muitit maŋimuš beivviid veadjima. Álkidan dihtii muitit mo leat veadján, de soaitá leat ávkkálaš deavdit jándorskovi masa ovđal ráddádallama leat merken moatti beaivvi veadjima. Ráddádallamis soaitát maiddái vajálduhttit maid áigot jearrat nevrologas, ja danne livčii ávkin čállit jearaldagaid ovđalgo

vuolggát ruovttus ráddádallamii. Lea maiddái gárvves veahkkeskovvi, NMS (Non-Movement Symptoms/eahpe-motorihkalaš dávdamearkkaid)-skovvi, masa merket daid dávdamearkkaid mat dus leat leamaš majimuš áigge. Nu sáhttá čalmmustit deatalaš beliid ja buoridit gulahallama gaskal divššohasa ja doaktára.

Skoviid vieččat nuvttá neahttiiddus www.parkinson.no
Sáhtát maiddá bivdit buohcceviesu gos oaččut divššu sáddet dutnje jándorskovi.

Dihtomielalašvuohta

Parkinsondávda fuomášit ja diagnostiserejít motorihkalaš dávdamearkkaid geažil, muhto dávddas sáhttet maiddái leat ollu eahpe-motorihkalaš dávdamearkkat. Jos nevrologa galgá gávnnahit mo dálkkodit buozalmasuuoða ja dálkun-liigeváikkahuusaid dahje eahpe-motorihkalaš dávdamearkkaid, ja vejolaččat buoridit váttu, de lea deatalaš ahte divššohas ádde iežas dávdadili.

Gierdevašvuohta ja gierdameahttunvuohta

Rievddadalli doaibmadássi lea dábalaš olbmuide geat moadde lagi jo leat eallán Parkinsondávddain. Lassin dávdda soaittahis eahpe-bissekeahthes rievddadallamiidda, de sáhttet hedjonan idjanahkárat, liiggás ilda galle proteiđnabiebmu, buozalmasuuoða dahje dávggut, obbomat dahje lihkadanvejolašvuodat váikkuhit beaivvi doaibmadássái. Olbmos ferte leat gierdevašvuohta ja ceaggáivuoða dohkkehít beaivvi doaibmadási rievddadallamiid, ja dasto veaháš gierdameahttunvuohta vai fuomáša goas heajos áigodagat (off-áigodagat) leat vearránan dan muddui ahte ferte fas heivehit dálkasiid.

Doaktára dakhamušat

Luohttevašvuohta

Doaktára bargun lea diagnosa mearridit go lea háleštan divššohasain ja lassi iskkademiid vuodul. Doavttir galgá čilget diagnosta ja dálkkodit divššohasai gustovaš dálkoneavttuid ja dálkondábiid mielde. Don sáhtát ieš viežčat gustovaš terapijaneavvagiid neahttáčujuhusas www.sus.no/nkb. Vaikko divššohas ja doavttir eaba álo gáimmat seamma bure, de galgá divššohasai álo leat luohttevašvuohta doaktára fágalaš gelbbolašvuhtii.

Diehtojuohkin

Neavvagiid čuovvun eaktuda diehtit ahte buot mii dáhpáhuvvá, dasa lea duogášivva. Buorre compliance - buhcciid dálkkasváldima doahtaleapmi - eaktuda ahte doavttir lea doarváí bures čilgen dávdda ja mo dan dálkkodit. Lea maiddái vejolaš dákkár dieđuid čilget oapmahaččaide. Dieđuid berre čilget álkkes ja áddehahti gillii, ja čielga mihtomeriin ja čuovvoleami áigumušain. Soaitá maiddái leat ávkkálaš divššohassii oažžut dieđuid čálalaš čoahkkáigeasuun. Berre maiddái čielgasit mitalit makkár rolla lea doaktáris ja gude dearvvašvuodargiin divššohasai sáhttá jearrat veahki, ovdamearkka dihtii parkinsonbuohccedivššáris, pasieantasearvvis dahje fástadoaktáris.

Oktavuohta

Dávjá divššohas fuomáša jearaldagaid dávdda birra maijá konsultašuvnna, ja dan šihttojuvvon konsultašuvnna maijá soaitá leat váttis oažžut oktavuodá nevrologain. Bures lágiduvvón ráddádallan vuigosáigumušain ja čielga mihtomeriiguun geahpeda västiteahthes imaštemiid. Máŋgga ossodagain lea vejolaš váldit oktavuodá parkinsonbuohccedivššáriin guhte sáhttá divššohasai bagadallat dahje gaskkustit ášši doaktáris.

Oapmahaččaid dakhamušat

Oapmahaččat leat divššohasai árgabeaivvis, ja sii dávjá háliidit veahkehít ja duddet su geas lea Parkinson. Seammás lea sidjiide maiddái dárba oahpásmuvvat, heivehit ja dovdat veaháš mo dávda lávdá oažžun dihtii buori ovttasdoaibmama. Parkinsondávda ii dagat dušše njoazibu lihkastagaid ja heajut fiidnamotorihka, muhto čuohcá maiddái rupmašii nu ahte doaibmadássi rievddadallá beaivvi mielde. Dát dávda dagaha maiddái váddásat fiehtu ja láhttenvuogi go olmmoš veadjá heajubut, almmá ahte dát mearkkaša ahte dovddidus- ja jurddashallanvuogit (kognitiivvalaš vuogit) eai leat

bissovačcat hedjonan. Soaitá leat hástaleaddji gávdnat rivttes dahkamušdássema gaskal veahkeheami dahje diktit Parkinsonbuohcci okto birget. Dávjá vásuheaba buohcci ja oapmahaš dárbbu goabbat láhkai. Muhtun oktavuođain sáhttet oapmahačcat searvat ságastallamii dearvvašvuodabargiiguin. Nuonddahallan ja dorvvohisvuohta leat dávddamearkkat mat soitet muhttašuhtit bearraša árjjalašvuoda ja ovttasdoaibmama. Heivehallan, gulahallan, dávdda birra máhttu, gielddadearvvašvuodabálvalusaid fálaldagat ja seammás fihttet maid buohcci ja earát dárbbasit dagahan dihtii geahppasut árgabeaivvi.

BIRGEN

Bistevaš diagnosa nugo Parkinsondávda rievndada olbmo eallima guhte fáhthellá dávdii ja váikkuha maiddái oapmahaččaide. Juohke olmmoš ealedettiin hukse alccis nákcentfámuid maid geavaha go vásaha muhttašumiid. Muhtumat nákcejít muhttašumiid geahppasut dustet go earát, ja juohkehaš ferte dahkat mii sutnje lea riekta. Juoga mii lea oktasaš eatnašiidda lea liikká ahte sii háliidit vásihit dohkálaš ja buori eallindili, beroškeahttá makkar dilli ain leš. Soapmásiidda soaitá rievndadeapmi leat menddo stuorra noadđin okto diekkár dilis birget. Lea deatalaš ahte nákce rahpasit hållat ustibiiguin ja bearrašiin, muhto buhccis soitet maiddái leat iežas ráját dávdda čielggadeamis earáide. Dalle leat eará veahkit, olggobeale olbmot, geain sáhttá bivdit rádiid, numo ovdamearkka dihtii psykologa, psykoterapevta, parkinsonbuohccedivššár, nevrologa, fástadoavttir dahje olbmot geat leat seamma dilis. Muhtun buohccefiesut fállet maiddái birgenveahkkekurssaid buhcciide ja bearrašiida.

«Lei lossat okto buohcat parkinsondávddain, ja dovden ahte mun ledjen áidna nuorabuš olmmoš gii lei dán dávdii fáhthellan. Lei buorre beassat oassádallat Norgga Parkinsonlihtu nuorabušolbmuidsemináras ja doppe deaivvadit eará olbmuiguin geat ledje seamma dilis. Mun vásihin ahte mii leimmet gusto máŋggas geat leimmet fáhthellan dien dávdii. Nevrologa geas lei sáhkavuorru semináras čilgii dávdda nu bures ahte munge áddejin. Dál munge lean fihtten manne mu rumaš ii álo jeagat mu.» -nissonolmmoš, 53 jahkásas

Buori compliance (dálkkasváldima doahttaleami) vuodđun lea go ádde ahte Parkinsondávdda ulbmillas dálkkodeapmi góibida ahte divššohas váldá dopaminerge dálkasiid (mas lea dopamin dahje dan sullasaš dálkkasbukttagat) jeavvddálaččat ja ahte dat heivehuvvojit dađistaga. Jos galgá leat vejolaš dikšobohtosiid árvvoštallat, de lea dárbbaslaš doalahit buori gulahallama gaskal divššohasa, oapmahaččaid ja dearvvašvuodabargiidi. Dasa lassin lea mearkkašahti deatalaš ahte dearvvašvuodabargit, ovdamearkka dihtii fástadoavttir, nevrologa ja fysioterapevta leat gaskaneaset gulahallan divššohasa dávdadili birra.

NORGGA PARKINSONLIHTTU

Norgga Parkinsonlihttu bargá dan ovdii ahte olbmot geain lea parkinsonisma ja sin oapmahaččat ožzot dievaslaš dálkkodan-, veajuiduhttin- ja fuolahuſfálaldaga. Seammás bargá lihttu dan ovdii ahte ásahit deaivvadanbáikkiid gos besset deaivvadit earáiguin geat leat seamma dilis - man mealgat muddui lihtu dássásašolbmodoibaia áimmahuššá. Deatalaš beallli lihtu barggus lea juohkit dieđuid Parkinsondávdda birra ja mo dánna eallit.

Lágideamit

Norgga Parkinsonlihttu lágida ollu semináraid, kurssaid ja eará čoahkkanemiid olbmuide geain lea Parkinson ja sin oapmahaččaide. Eanaš lágidemiid ja sosiála dáhpáhusguovddážiid lágidit fylkka- ja báikkálašsearvvit. Daid lassin de dollojuvvojtit juohke jagi seminárat iešguđet fáttáid birra. Lágidemiid almmuhit neahttasiiddus www.parkinson.no ja miellahttobládis Parkinsonposten/Parkinsonpoasta.

Diehtojuohkinávdnasat

Norgga Parkinsonlihttu ovttasbargá bures fágabirrasiiguin, ja lea ovttas singuin ráhkadan ollu ja iešguđetlágan diehtojuohkinávdnasiid. Siiddus parkinson.no/bestilling sáhttá dingot girjiid dávdda birra ja maiddái eará olbmuid vásihuſaid birra, gihppagiid vuogatvuodaid birra dahje gihppagiid mat čilgejtit mo lea eallit dán dávdadiagnosain, lášmmohallanfilmmaid jna. Jos leat miellahttu, de oaččut buot ávdnasiid hálbbiduvvon hattiide.

Norgga Parkinsonlihtu miellahttun oaččut maiddái áigeguovdilis fálaldagaid miellahttodoaimmid birra. Dasa lassin oaččut miellahttobládi Parkinsonposten njelljii jagis. Das sáhtát lohkat áigeguovdilis dieđuid dávdda ja ođđasut dutkama birra, movttidahtiit govavadusjearahallamiid, ja doppe gávnat dieđuid boahttevaš lágidemiid birra.

Fylkka- ja báikkálašsearvvit

Norgga Parkinsonlihtus leat sullii 40 fylkka- ja báikkálašsearvvi miehtá riikka. Go oassádalat dán čoahkkimiin, de deaivvadat earáiguin geat leat seamma dilis. Fylkka- ja báikkálašservviin leat ollu ja mánggabealat doaimmat, earret eará čoahkkimat, kurssat, seminárat ja eahpeformálalaš deaivvadanbáikkit.

VÁLDDE OKTAVUOĐA!

Parkinsontelefovndna

Dáppe deaivvadat olbmuiguin geain alddiset lea parkinson dahje leat oapmahaš. Sii leat čađahan oahpu, ja geavahit iežaset vásáhuſaid ja máhtu earáid veahkehít. Sii leat čeahpit guldalit ja sis lea jávohisvuodageasku.

Tel.: 22 00 82 80 - Vuossárgga -bearjadaga dii. 10.00 - 16.00

Ráđđeadditefovndna

Dán telefunnna vástideaba lihtu čállingotti virgáiduvvon dearvvašvuodafágalaš ráđđeaddi ja parkinsonbuohccedivššár. Sáhtát váldit oktavuođa buotlágan jearaldagaiguin mat gusket dávdi.

Tel.: 22 00 83 80 - Vuossárgga -bearjadaga dii. 10.00 - 15.00

Neahttiisiiddut

Lihtu neahttiisiidduin, www.parkinson.no, gávnat dieđuid dávdda birra, ja doppe leat maiddái eará ávkkálaš dieđut. Dán siidduin leat maiddái ođđasat ja dieđut lihtu doaimmaid birra, sihke riikkavii-dosaččat ja báikkálaččat. Neahttiisiidduin lea digaštallanbáiki gos sáhtát juogadit vásáhuſaid ja máhtu.

Norges Parkinsonforbund/Norgga Parkinsonlihttu

Karl Johansgate 7, 0154 Oslo, Tel. 22 00 83 00, Vuoss.-duor. +47 977 73 778
www.parkinson.no, post@parkinson.no, Kontonr. 6116 05 31176